

OILADA ZO‘RAVONLIK HOLATINING GENDER TENGLIKNI TA‘MINLASHGA SALBIY TA‘SIRI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-571-574>

Yuldashova Sayyora Pirnafas qizi

Ma‘mun universiteti, “Psixologiya” yo‘nalishi

I bosqich magistranti

Annotatsiya. Yangi O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy hayotida erkak va ayollarning ishtiroki teng huquq va imkoniyatlar asosida bo‘lishi uchun sohadagi ishlarni islohot darajasida olib borish, milliy gender statistikasini rivojlantirish maqsadida ko‘plab amaliy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shunga qaramay gender tenglikni ta‘minlashda asosiy to‘siqlardan biri bu –oiladagi zo‘ravonlik holatidir. Jamiyat va mamlakat taraqqiyotiga to‘sqinlik qiluvchi bu omilning kelib chiqish holatlari va oilalar ruhiy farovonligiga salbiy ta‘siri zamonaviy psixologiya ning dolzarb masalalaridan biridir. Ushbu maqolada mana shular xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Oiladagi zo‘ravonlik, milliy gender statistikasi, ijtimoiy rollar taqsimlanishi, surunkali stress, deviant xulq-atvor, hissiy-emotsional zo‘riqish, qadriyatlar to‘qnashuvi, oilaviy munosabatlar.

Аннотация. Для того чтобы участие мужчин и женщин в социально-политической жизни нового Узбекистана основывалось на равных правах и возможностях, предпринимаются многочисленные практические меры по проведению работы в этой области на уровне реформ, по развитию национальной гендерной статистики. Тем не менее, одним из главных препятствий на пути обеспечения гендерного равенства является ситуация с домашним насилием. Причины этого фактора, препятствующего развитию общества и страны, и его негативное влияние на психическое благополучие семей являются одним из актуальных вопросов современной психологии. В данной статье будут рассмотрены эти вопросы.

Ключевые слова: Домашнее насилие, национальная гендерная статистика, распределение социальных ролей, хронический стресс, девиантное поведение, эмоционально-психический стресс, конфликт ценностей, семейные отношения.

Abstract. To ensure that men and women participate in the socio-political life of the new Uzbekistan on the basis of equal rights and opportunities, numerous practical measures are being taken to implement reforms and develop national gender statistics. However, one of the main obstacles to achieving gender equality is the situation with domestic violence. The causes of this factor, which hinders the development of society and the country, and its negative impact on the mental well-being of families are pressing issues in modern psychology. This article will examine these issues.

Keywords: Domestic violence, national gender statistics, distribution of social roles, chronic stress, deviant behavior, emotional and mental stress, value conflict, family relationships.

2025-yilgi statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistonda ayollarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik bilan bog‘liq 48 000 dan ortiq holat qayd etilgan. Shuningdek,

41 000 dan ortiq ayolga nisbatan himoya orderlari rasmiylashtirilgan. Zo‘ravonlik holatlari bo‘yicha minglab shaxslar ma‘muriy va jinoiy javobgarlikka tortilgan.¹

O‘zbekiston qonunchiligiga ko‘ra, oilaviy zo‘ravonlik jismoniy, psixologik, jinsiy va iqtisodiy shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. Ushbu zo‘ravonlik turlari ayollarning ijtimoiy faolligini cheklash bilan birga jamiyat rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi omillardan biri bo‘lib hisoblansa-da, bugungi kunda o‘z yechimini kutayotgan dolzarb masala bo‘lib qolmoqda[1].

BMT Taraqqiyot Dasturining "O‘zbekistonda qonun ustuvorligini va inson huquqlarini himoya qilishni mustahkamlash" loyihasi doirasida ikkita yangi tadqiqot e‘lon qilindi: "Oilaviy (maishiy) zo‘ravonlik ma‘muriy huquqbuzarliklarni sudlarda ko‘rish amaliyoti" va "Oilaviy (maishiy) zo‘ravonlik jinoyatlarini sudlarda ko‘rish amaliyoti". Ushbu tadqiqotlar oilaviy zo‘ravonlik bilan bog‘liq ishlarni ko‘rib chiqish jarayonining batafsil sharhini taqdim etib, qonunchilik va huquqni qo‘llash amaliyotini yanada takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqot natijalari davlat idoralari, yuridik ekspertlar va fuqarolik jamiyatiga O‘zbekistonda gender zo‘ravonligiga qarshi qonunchilikni samarali amalga oshirishni ta‘minlashda ko‘mak berishga qaratilgan[5].

Ma‘lumki, “gender” tushunchasining lug‘aviy ma‘nosi lotincha “genus”, ya‘ni “jins” ma‘nosini anglatib, jamiyatda har ikki jins vakillari o‘zlarining shaxsiy fazilatlarini namoyon qilish uchun teng, bir xil sharoit va imkoniyatlarning mavjudligini anglatadi. Biologik jins insonlarni ayol va erkaklarga ajratsa, gender esa – ayol va erkaklarning jamiyatdagi statusini ajratishga qaratilgan. Jamiyatda ayol va erkaklarning o‘z o‘rnini topishi va belgilashi uchun davlatning ularga bir xil sharoit va imkoniyat yaratib berishi gender tenglikni ta‘minlashda asos bo‘lib xizmat qiladi[3].

Gender tenglik erkaklar va ayollar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta‘minlashni anglatadi. Bu tushuncha ta‘lim, mehnat, sog‘liqni saqlash va oilaviy munosabatlarda tenglikni o‘z ichiga oladi. Oilaviy zo‘ravonlikni bartaraf etish gender tenglikni ta‘minlashning muhim sharti hisoblanadi. Buning uchun huquqiy mexanizmlarni kuchaytirish, aholini xabardor qilish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish zarur. Zo‘ravonlik ayollarning iqtisodiy mustaqilligini cheklaydi, ularning mehnat bozoridagi faolligini pasaytiradi. Bu holat gender tengsizligini kuchaytirib, ayollarning jamiyatdagi rolini zaiflashtiradi.

O‘zbekistonda ham gender masalasi ko‘pincha oila muammolari doirasida o‘rganilishi an‘anaga aylangan. Jumladan, mamlakatimiz psixologiyasida E. G‘oziyev, G‘. Shoumarov, V. Karimova, A. Jabborov, I. Yokubov, B. Qodirov, S. Mirxosilov, E. Usmonov, N. Sog‘inov, F. Akramova, L. Karimova, N. Salayeva, O. Shamiyeva, O. Abdusattorova, M. Fayziyeva, I. Jabborov va boshqalar tomonidan oilaviy hamda shaxslararo o‘zaro munosabatlar doirasida alohida ahamiyat kasb etgan gender tafovutlar o‘rganilgan.

E. G‘oziyev oilaviy munosabatlarda gender tenglik masalalariga to‘xtalib, oila but bo‘lishi uchun birinchi navbatda, shaxslararo tenglikni qaror toptirish

¹ <https://nova24.uz/uz/ozbekiston/o-zbekistonda-xotin-qizlarga-tazyiq-va-zo-ravonlik-holatlari>

kerakligini ta'kidlaydi. Bunda ikki yosh, ya'ni bo'lg'usi kuyov-kelinlar bir-birlarini chuqurroq o'rganishlari, ayrim nuqsonlardan ko'z yumushlari zarur. Yoshlarni qiyinchiliklarni yengishga, o'zgacha shart-sharoitga ko'nikishga bolalikdan o'rgatib borish lozim. Eng muhimi ular o'rtasida chin muhabbat bo'lishi darkor. Oilada mehnat taqsimotini to'g'ri yo'lga qo'yish ayni muddaodir, deydi muallif[4].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, erkaklar va ayollar o'rtasida ta'lim va ish bilan ta'minlashda tenglik o'rnatilganiga qaramay, bugungi yoshlar, ayniqsa erkaklar, patriarxal jamiyatda paydo bo'lgan oilaviy zo'ravonlikka oid stereotiplarni saqlab qolishganlik holatlari kuzatiladi.

Oilaviy zo'ravonlik, deviant xatti-harakatlarning bir shakli sifatida, tabiiy va ijtimoiy-madaniy muhitdagi omillar, shuningdek, patriarxal jamiyat madaniyati normalari va qadriyatlarini aks ettiruvchi tasavvurlar bilan shakllanadi va saqlanib qoladi. Oilaviy zo'ravonlikning ildizlari nafaqat alohida oilalarda, balki ancha chuqurroq - madaniy va ijtimoiy normalar va jamoatchilik munosabatlari stereotiplarida yotadi. Patriarxal jamiyatda paydo bo'lgan gender stereotiplarining saqlanib qolishi zamonaviy oilada zo'ravonlikning qayta tiklanishining eng muhim sabablaridan biridir. Yosh avlod orasida oila a'zolari va yaqin sheriklar o'rtasidagi nizolarni hal qilishning mumkin bo'lgan vositasi sifatida zo'ravonlikka oid stereotiplarning saqlanib qolishi zamonaviy oilalarda nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish madaniyatini rivojlantirishga va yangi avlodni oilaviy hayotga tayyorlashga qaratilgan sotsializatsiya tizimining yo'qligi natijasidir. Salbiy stereotiplar va zo'ravonlik harakatlarining axloqiy asoslanishi, zararsiz ko'rinadigan bo'lsa-da, oila ichidagi nizolarni zo'ravonlik bilan hal qilish madaniyatini qo'llab-quvvatlaydi va yanada shafqatsiz va tajovuzkor harakatlar uchun zamin yaratadi.

Xulosa shuki, bugungi kunda oiladagi zo'ravonlik muammosi yetarli darajada ijtimoiy munozaralarga to'liq ochiq emas va uni qat'iy qoralaydigan jamoatchilik fikri hali shakllanmagan. Bu oiladagi zo'ravonlikning har qanday shakliga qarshi doimiy choralar ko'rishni talab qilmaydigan shaxsiy muammo sifatidagi stereotipining saqlanib qolishiga olib keladi.

Yuqoridagi bildirilgan fikrlarga yakun yasab, shu narsani alohida ta'kidlab o'tish lozimki, oilaviy munosabatlar hamda bolalar tarbiyasi sohasida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash muammosi juda dolzarb bo'lib, maqsadga erishish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish zarur:

- oilani mustahkamlash, oilaviy munosabatlarda barcha oila a'zolarining mas'ulligini oshirish, biron-bir shaxsning oila masalalariga o'zboshimchalik bilan aralashishiga yo'l qo'ymaslik bo'yicha amaldagi mexanizmlarni takomillashtirish;
- erta nikoh, yaqin qarindoshlar o'rtasidagi nikoh, erta tug'ruq, oilaviy ajralishlarning yuzaga kelish sabablari hamda shart-sharoitlarini tahlil qilish, bu borada ilmiy, amaliy hamda fundamental tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash;

- asrlar davomida shakllangan milliy qadriyatlar, ijobiy urf-odatlar va an'analar asosida oilalarni mustahkamlash, oilaviy ajralishlarning oldini olishda davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat

tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari o‘rtasida ijtimoiy sheriklik munosabatlarini mustahkamlash;

– oilaviy munosabatlarda xotin-qizlar va erkaklarning o‘rni haqida jamiyatda shakllangan salbiy qarashlarni o‘zgartirish, bu borada ommaviy axborot vositalari ishtirokida targ‘ibot-tashviqot ishlarini qo‘llab-quvvatlash;

– oilaviy hayotga oid muammolar, psixologik-pedagogik, huquqiy va boshqa masalalar yuzasidan xotin-qizlar va erkaklar uchun maslahatlar berish tizimini yanada takomillashtirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 28-maydagi “2030-yilga qadar O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida”gi SQ–297-IV-sonli qarori. Lex.uz
2. Yoziyev E. Ta’lim muassasalarida gender-menejmentning zamonaviy psixologik masalalari: muammo, yechim va takliflar. “Zamonaviy ta’lim/ Современное образование” jurnali. 2017, 3-son.
3. Karimova V. Ijtimoiy psixologiya. – T.: “Fan va texnologiya”, 2012, – B. 172.
4. G‘oziyev E. Psixologiya metodologiyasi. – T.: 2002. – B. 174
5. <https://www.undp.org/uz/uzbekistan/press-releases/qonunchilikdan-ijroga-ozbekistonda-gender-asosidagi-zoravonlikka-qarshi-huquqiy-javobni-kuchaytirish>